

DENETÇİNİN DENETİM RİSKİNDEN KAYNAKLANAN İŞ RİSKİ, MESLEKİ YÜKÜMLÜLÜĞÜ VE BUNLARIN MİNİMİZASYONU

*Arş.Gör.Ömür KIZILGÖL**

ÖZET

Muhasebe denetimi ile uğraşan denetçiler her zaman belli oranda bir denetim riski ile karşı karşıyadır. Söz konusu denetim riski beraberinde iş riskini de getirmektedir. Bir denetçinin mesleki faaliyetlerinde zarara ya da kayba uğrama ihtimalini ifade eden iş riski nedeni ile denetçiler bazı mesleki yükümlülükler ile karşılaşmaktadırlar. Çalışmada; denetçilerin mesleki faaliyetlerine zarar verebilecek hatta akamete uğratabilecek mesleki yükümlülük riskini minimize etmek için alabilecekleri bazı önlemler ve bu amaca yönelik olarak yaptırabilecekleri mesleki yükümlülük sigortası incelenmiştir.

Anahtar sözcükler: Denetçinin iş riski, mesleki yükümlülük, mesleki yükümlülük riski, yükümlülük sigortası, alternatif ihtilaf çözme teknikleri, mali tablolar sigortası.

ABSTRACT

Auditors occupying with accounting audits are usually faced up to an audit risk at some certain level. The said audit risk comes together with a business risk. Because of this business risk which expresses the probability of an auditor to experience losses or deprivations at his/her professional activities, auditors have some professional liabilities. This paper investigates the precautions which auditors can take in order to minimize their professional liability risk that can cause damages or even failures at their professional activities, and professional liability insurance which they can purchase in consistency with the aim of minimizing professional liability risk.

Keywords: Auditor's business risk, professional liability, professional liability risk, liability insurance, alternative dispute resolution techniques, financial statements insurance.

I. GİRİŞ

İş riski; bir denetçinin mesleki faaliyetlerinde bir zarara ya da kayba uğraması ihtimali (Carmichael ve Willingham, 1986: 255) olarak tanımlanabilir. Bir denetçinin mesleki faaliyetlerinde bir zarara veya kayba uğramasına sebep olabilecek faktörler herhangi başka bir işin zarara veya kayba uğramasına sebep olacak faktörlerle genelde aynıdır, mesela; kötü ekonomik koşullar ve şiddetli rekabet gibi. Ancak bu çalışmanın konusu denetim riskini kapsadığından burada denetçinin iş riskinden kastedilen, denetçinin karşılaşacağı denetim riskinden kaynaklanan risktir. Yani, denetçinin önemli hata veya usulsüzlükler içeren mali tablolar hakkında istemeden olumlu görüş bildirmesi sonucu ortaya çıkabilecek zarar veya kayıplar söz konusudur. Bu anlamda denetçinin iş riski bir mesleki sorumluluk riskidir ve çalışmada da bu yönüyle ele alınacaktır.

Denetçiler müstakbel bir müşteriyle çalışmaktan kaynaklanabilecek genel riski belirlemeye yardım etmesi amacıyla o işletmenin mali gücüne ve kredi notuna dikkat etmelidir. Bu genel risk çoklukla denetçinin iş riski olarak anılır (Whittington ve Pany, 1995: 145). Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta denetim riski ile iş riski arasındaki farktır. İş riski denetim riskini de kapsayan genel bir çerçeveyi ifade etmektedir, başka bir deyişle denetim riski denetçi açısından iş riskinin bir fonksiyonudur. İş riski ile denetim riski arasındaki ilişkiyi ve farkı ortaya koymak bağlamında şu ifadeyi kullanmak yanlış olmayacaktır: Her denetim riski bir iş riski olabilir ancak her iş riski bir denetim riski değildir.

* Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü

Denetçi için denetim riskinin iş riskine dönüşmesi birkaç değişik yapıda gerçekleşebilir. Mesela; müşteri işletmenin devamlılık konusunda düşeceği zaafı denetçinin denetim riskini, yani denetçinin uygun olmayan bir görüş belirtmesi ihtimalini arttıracaktır. Bu ihtimalin artması da iş riskini artırır. Olayın bir başka boyutu da müşteri işletme yönetiminin hile ve hata yapması ihtimalinden doğmaktadır.

Her durumda denetim riskinin iş riskine dönüşmesi, denetçinin uygun olmayan bir denetim görüşü bildirmesine veya ihmalkar davranmasına dayanmaktadır. Mali tablo kullanıcıları, denetçinin uygun olmayan görüşüne dayanarak verdikleri kararlar yüzünden uğradıkları zarar ve kayıpların tazminini isteyebilirler. Benzer bir girişimin sonucu denetçi hem tazminat ödemeye mahkum edilebilir hem de mesleki ünü çok olumsuz yönde etkilenir. Ayrıca herhangi bir ihmalkarlık tespit edilmişse isten sürelili ve süresiz el çekirme gibi yaptırımlar da söz konusu olabilir².

II. DENETÇİNİN MESLEKİ YÜKÜMLÜLÜĞÜ

Denetçiler karşı karşıya oldukları iş riskinin doğal bir sonucu olarak profesyonel yükümlülükler taşımaktadırlar. Denetçinin profesyonel ya da başka bir deyişle mesleki yükümlülüğü genel olarak denetim mesleğini yürütüyor olmasından kaynaklanan yükümlülüklerdir.

Profesyonel bir mesleğin mensupları eğitim ve terbiye bağlamında olduğu kadar karakter ve ahlak bağlamında da çok yüksek standartlara ulaştıklarını iddia etmektedirler. Alanlarındaki gelişmeleri takip etmeleri ve meslek için oluşturulmuş yüksek standartları sağlamaları beklenmektedir. Sonuç olarak bir profesyonelin topluma karşı görevi diğerlerinininkinden çok daha büyüktür. Bu görevle birlikte görevi tam yapamamaktan kaynaklanan hasarlar için bir yükümlülük de doğmaktadır. İnsanlar bir profesyonelden çok şey beklemekte, bunu alamadıklarında da bazıları hasarlar için dava açmaktadır (Atheam vd., 1989: 420). Yukarıdaki paragrafta ortaya koyulan mesleki yükümlülük kavramı denetçiler için tamamen geçerlidir. Denetçilik bugüne kadar gösterdiği gelişim sonucunda geldiği nokta itibariyle tam bir profesyonel meslek halini almıştır. Profesyonel bir mesleği tanımlayan ve gereklerini ortaya koyan unsurlar -aşağıda sunulmuştur- göz önüne alındığında, bu durum daha net bir şekilde görülür (Millichamp, 1990: 49):

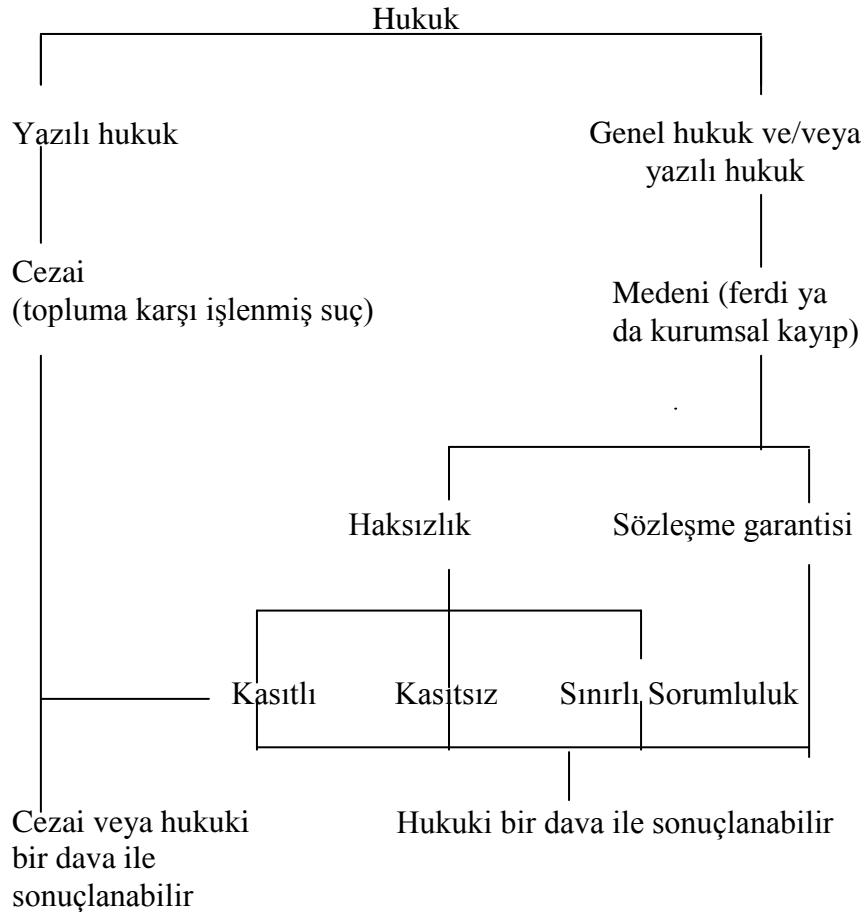
- Dikkate değer ölçüde kesin bir bilgi yapısı
- Eğitsel bir süreç
- Bir sınavlar sistemi
- Uygulamacılara lisans veren bir sistem
- Profesyonel (mesleki) bir birlik
- Topluma karşı bir sorumluluk hissi
- Ahlaki kurallar
- Teknik standartlar kümesi

Saygıdeğer ve muteber profesyoneller olarak denetçilerin mesleklerini icra ederken herhangi bir ihmalkarlık veya hilekarlık yapmamaları beklenmektedir. Herhangi bir

² Müstakbel müşterinin devamlılık konusunda zaafı yaşadığının işareti sayılabilecek durumlar için bkz. Auditing Today, 3rd Ed., Emile Woolf, Prentice Hall, London, 1979, s.494-495.

denetim faaliyetinin yürütülmesinde, kasıtlı olsun veya olmasın denetçinin herhangi bir hata veya ihmalkarlık içinde bulunması denetçinin profesyonelliğine güvenenlerde bir hayal kırıklığı yaratmakta, tek suçlarının denetçinin profesyonelliğine güvenmek olduğuna inananlar uğradıkları hasarın tazminini isteyebilmektedirler. Bu anlamda denetçi için bir de mesleki yükümlülük riski söz konusu olmaktadır.

Genel anlamda yükümlülük riski: Bir kişi ya da kurumun, yasa tarafından koyulan bir sorumluluğun neticesinde belli bir tutarı ödemeye mahkum edilmesi ihtimalidir (Athearn vd., 1989: 408). Aşağıda Şekil-1’de yükümlülük riskinin isnat edildiği hukuki temel ortaya konulmaktadır. Yükümlülük riskinin yukarıda verilen tanımı Şekil-1’deki çerçeve içinde tekrar ele alınacak olursa; bir kişi ya da kurumun yasa tarafından koyulan bir sorumluluğun neticesinde, bireysel ya da kurumsal kayıplara kasıtlı, kasıtsız veya sınırlı sorumlu olarak sebep olmak iddiasıyla belli bir tutarı ödemeye mahkum edilmesi ihtimalidir. Burada kişi ya da kurumun kayıplara yol açmasının nedeni yasa tarafından koyulan bir sorumluluğu yerine getirmede zaafa düşmesidir. Söz konusu bu zayıflıkta çoğunlukla ihmalkarlıktan kaynaklanmaktadır. İhmalkarlık davalarında, sahip

Şekil-1: Yükümlülük riskinin temeli (Athearn vd., 1989: 409)

olunan eğitim ve kabiliyete sahip makul bir kişinin aynı ya da benzer durumlarda nasıl davranması gerektiği esasına göre yargılama yapılır (Athearn vd., 1989: 419). Böyle bir yargılamada da sorumlulukların yerine getirilmesinde bir ihmalkarlığın söz konusu olup

olmadığının belirlenebilmesi için temelde dört göstergeye bakılır. Bu göstergeler şunlardır (Athearn vd., 1989: 410):

1. Bir şekilde yerine getirilmesi (ya da getirilmemesi) gereken bir sorumluluğun olması
2. Bu sorumluluğun ihmal edilmesi
3. Sorumluluğun borçlu bulunduğu kişiye verilmiş bir zarar veya hasarın varlığı
4. Zarar ve ihmal arasında bir neden sonuç ilişkisinin olması.

Denetim mesleği ve denetçi açısından bakıldığında da yukarıda ortaya koyulmaya çalışılan çerçevede, denetçinin mesleki yükümlülük riski, kendisinin profesyonelliğine (yani denetçinin mali tablolar hakkında belirttiği görüşe) güvenmeleri sonucu kayba uğrayan kişi ya da kurumların denetçiden bu kayıplarının tazminini istemeleri ve denetçinin mahkemece söz konusu tazminatı ödemeye mahkum edilmesi ihtimalidir.

Denetçiler her geçen gün artan bir şekilde mesleki yükümlülükleri dolayısıyla aleyhlerine açılan tazminat davalarına maruz kalmaktadırlar. Söz konusu davaların bir kısmı en azından makul sayılabilecek nedenlere dayanmaktaysa da açılan davaların dikkate

değer bir kısmında tazminat müessesesinin, en yumuşak bir ifadeyle fazlaca zorlandığı söylenebilir. Bu durumun bir göstergesi olarak mahkeme sonuçlarına bakıldığında, denetim şirketleri aleyhine açılan davaların önemli bir kısmının denetim şirketleri lehine sonuçlandığı görülmektedir. Ne var ki denetim şirketleri için rüzgar her zaman istenilen yönden esmemektedir. Denetim şirketlerinin aleyhine sonuçlanan davalarda ödemeye mahkum edildikleri tazminat tutarları astronomik rakamlara ulaşmaktadır. Günümüzde, Dört Büyüklerin³ denetim ve muhasebe hizmetlerinden elde ettikleri gelirlerinin %19'undan fazlasını mesleki yükümlülük sigortası için harcadıkları tahmin edilmektedir (Keanan ve Ricarte, 1996a: 24-26). Yani denetim şirketleri gelirlerinin yaklaşık %20'sini ödemeleri muhtemel tazminatlara karşılık sigorta şirketlerine vermektedir.

Denetçiler için büyük önem taşıyan mesleki yükümlülük riski denetçi açısından iki ayrı unsurdan müteşekkildir; maddi unsur, manevi unsur. Mesleki yükümlülük riskinin maddi unsurunu denetçilerin ödemeye mahkum edildikleri tazminatlar, yüksek sigorta primleri, meslekten el çektirme v.b. yaptırımlardan kaynaklanan geçici veya sürekli gelir kayıpları oluşturmaktadır. Manevi unsur ise denetçinin bir davaya taraf olmasından kaynaklanan kötü şöhretle ifade edilebilir.

Denetçinin mesleki yükümlülük riskinin maddi unsurlarından biri olan tazminatla sonuçlanan davaların birkaç farklı sebebi vardır. Melissa Klein'in (1999a) belirttiği üzere muhasebecilere karşı açılan yükümlülük davalarının çoğu vergi anlaşmalarından kaynaklanmaktadır, zira bu davaların nedeni muhasebecilerin vergi kanunlarındaki değişiklikleri takip etmemeleri, anlaşma şartları hakkında müşteriyle hatalı iletişim kurmaları ya da müşterilerin hayal kırıklığına uğramalarıdır.

Melissa Klein'in (1999a) yazısında yorumuna yer verdiği David C. Robinson'a⁴ göre ise denetçilerin ödedikleri en yüksek tazminatlar vergiden ziyade denetimle ilgili davalardan kaynaklanmaktadır. Robinson'un şirketi olan Executive Risk'teki denetim davaları sayı

³ Uluslar arası alanda faaliyet gösteren dört büyük denetim firmasına sektörde verilen isim. Bu firmalar şunlardır: KPMG, Price Waterhouse Coopers, Deloitte Touche Tohmatsu, Ernst&Young.

⁴ David C. Robinson: ABD Simsbury, Conn.,'da kurulmuş olan Executive Risk Management Associates şirketinin yöneticilerinden.

olarak tüm davaların sadece %20'si kadarken dolar bazında tüm davaların %50'sinden fazlasına tekabül etmektedir.

Denetçilerin mesleki yükümlülük risklerini dolayısıyla dava edilme ihtimallerini arttıran bir başka unsur olarak da denetim şirketlerinin esas faaliyet alanları olan muhasebe ve denetim alanlarının dışında hizmetler sunmaya başlamaları gösterilebilir (Covaleski, 1997a: 1-3). Denetçiler maalesef bazı durumlarda yeni veya mevcut bir müşteriyi kaybetmemek adına uzmanlıklarının dışında kalan konularla ilgili taahhütlerde bulunabilmektedirler. Uzman olmadıkları konulardaki bu taahhütlerinde herhangi bir isabetsizlik olduğunda da hayal kırıklığına uğrayan müşteriler tarafından dava edilebilmektedirler. Bu durum denetim şirketlerini maruz kalmaları muhtemel iş risklerine karşı sigortalayan sigorta şirketlerinin de dikkatinden kaçmamaktadır. Yine Melissa Klein'in (1999b) Redwood City, California, A.B.D.'de kurulu Camico Mutual Insurance Co.'nun yaptığı bir araştırmaya dayanarak belirttiği üzere; "Yeni uygulama alanlarına giren muhasebe şirketlerinin kötü uygulama iddiasıyla dava edilme ihtimali, işlerinin %15'i veya daha fazlası hesap hizmetlerinden oluşan şirketlerden dört kat daha fazladır".

Hayal kırıklığına uğramış müşteriler tarafından açılan davalar söz konusu olduğunda "kalın cüzdan doktrini"nin göz ardı edilmemesi gereklidir. Son zamanlarda alınmış bazı mahkeme kararlarının da gösterdiği üzere *kalın cüzdan doktrini* (deep pocket doctrine) bazı mağdurların muhasebe şirketlerini dava etmesine açık davetiye çıkarmaktadır (Thompson ve Henry, 1991: 111-116). Mahkemeler zarara uğramış müşterileri mağdur olarak görüp ekonomik durumları oldukça iyi olan, tabir-i caiz ise "cüzdanları kalın" olan denetim şirketlerini tazminat ödemeye mahkum etmektedir. Böyle bir uygulamayı denetim şirketlerine ve denetçilere karşı dava açılmasını teşvik eden veya kışkırtan bir faktör olarak nitelemek herhalde yanlış olmayacaktır. Denetim şirketlerine karşı açılan davalarda dikkate değer artışlar olması sektörü olumsuz yönde etkilemektedir. Şöyle ki; son yıllarda, artan sayıda küçük denetim şirketi yükselen yükümlülük riskine bağlı olarak denetim yapmayı topluca durdurmuştur. Hatta büyük denetim firmaları arasında bile risk yönetimi çabaları, yükümlülük davası açma ihtimali yüksek olan mevcut ve yeni müşterileri önlemeye odaklanmıştır (Rankin, 1993: 1-3).

Mesleki yükümlülük riskinin meslek mensupları ve denetim şirketleri için taşıdığı öneme binaen meslek kuruluşları da bu konuda araştırmalar ve incelemeler yapmaktadır. Hedeflenen ise denetçilerin mesleki yükümlülüklerinin sınırlarını mümkün olan en net bir şekilde belirlemek ve meslek mensuplarının yükümlülük riskinin dağılımını daraltmaktır. Bu amaçla Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (IFAC) tarafından yayınlanan raporda şu ifadeler yer verilmiştir: "Yükümlülük meselesinin altında yatan soru denetçilerin yaptıklarından ötürü sorumlu tutulmalarının gerekip gerekmediği değildir, sorun daha ziyade denetçilerin hangi gruplara karşı sorumlu olmaları gerektiği ve eğer sorumlu tutulacaklarsa, genellikle kendi paylarını ödeyemeyen diğer ilgili taraflar olan idarecilerin ve yönetimin sebep olduğu kayıplarda nereye kadar sorumlu tutulmaları gerektiğidir" (IFAC, 1995: 19). Denetçilerin faaliyetlerinden dolayı kimlere karşı ve ne derecede sorumlu oldukları bir kez şüpheye ve tartışmaya yer bırakmayacak şekilde açık ve kesin olarak belirlendiğinde, söz konusu tarafların ve konuların dışında kalan taraflar ve konularla ilgili olarak denetim şirketleri sorumlu tutulamayacak, bu da denetçilerin mesleki yükümlülük riskini azaltacaktır. Denetim şirketleri aynı zamanda, sadece belirlenen taraf ve konularla ilgili olarak risk sigortası yaptıracaklarından ödemek zorunda kalacakları sigorta primleri de azalmış olacaktır.

Denetçi için mesleki yükümlülük riski maalesef ödemek zorunda kalabileceği tazminatla sınırlı değildir. Denetçi, mesleki yükümlülüğünden dolayı kendisi aleyhine açılan bir davada beraat etse dahi mesleki ünü oldukça ciddi bir şekilde yıpranmış olacaktır ve belki de mesleki yükümlülük riskinin bu yönü maddi tazminat ödemekten daha önemlidir. Bir denetim şirketi aleyhine açılan dava sayısı arttıkça bu davaların şirkete açacağı maddi külfet bir yana, kamu oyunda şirket adının sıkça ve olumsuz olarak anılması şirketin ününü zedeleyecek ve iş almasını zorlaştıracaktır. Üstelik açılan davaların nasıl sonuçlanacağı da büyük ölçüde belirsizdir ve davalar genellikle birkaç yıl sürmektedir. Belirsizlik ise riski gündeme getirmektedir.

Türkiye’de yürütülen bağımsız denetim faaliyetlerine ilişkin olarak denetçilerin yükledikleri mesleki yükümlülüklerde dayandıkları esaslar itibarı ile yukarıda ele alınan çerçeve ile uyumludur. Özellikle 3568 Sayılı Meslek Yasası’nın tasdik ve onay sorumluluklarını düzenleyen on ikinci maddesinde, denetçilerin müştereken ve müteselsilen sorumlu oldukları açık bir şekilde ifade edilmiştir. Son dönemde Türkiye’de bağımsız denetim faaliyetlerine ilişkin yasal düzenlemelerin artması konu ile ilgili tarafların hassasiyetlerini arttırmakla beraber denetim standartlarının uluslar arası düzeye ulaştığını söylemek henüz zordur.

Denetçiler yukarıda anlatılanlara benzer olumsuzlukların maddi kayıplarını en aza indirebilmek için mesleki sorumluluk sigortası uygulamasına başvurumaktadırlar. Bu konu da çalışmanın izleyen kısmında ele alınacaktır.

III. MESLEKİ YÜKÜMLÜLÜK SİGORTASI

Mesleki yükümlülük sigortası, mesleklerini profesyonel olarak sürdüren kişilerin karşılaşılabilecekleri mesleki yükümlülük risklerine karşı alabilecekleri bir önlemdir. Mesleki yükümlülük sigortası; sigortacının, sigortalananın uygun mesleki hizmeti vermedeki kötü uygulamasından, hatasından ya da yanlışından veya uygun mesleki hizmeti verememesinden kaynaklanan hatalardan dolayı yasal olarak ödemek zorunda olduğu tüm tutarları ödemeyi kabul etmesidir (Williams Jr. ve Heins, 1989: 412).

Mesleki yükümlülük sigortasının iki türü vardır: Kötü Uygulama Sigortası (Malpractice Insurance) ve Hata ve İhmal Sigortası (Errors & Omissions insurance). Kötü uygulama sigortası doktorlar, mühendisler vb. meslek erbabı için düzenlenmektedir. Hata ve ihmal sigortası ise profesyonel hizmetleri kanuni standartları sağlamak zorunda olan ve bu yüzden söz konusu standartları sağlamada ihmalkar bulunurlarsa adli bir dava riskine maruz kalan avukatlar, sigorta acentaları, muhasebeciler vb. meslekler içindir (Athearn vd., 1989: 518). Bu anlamda muhasebeciler için mesleki yükümlülük sigortası başkaları için profesyonel muhasebe hizmetleri verirken sergilenen davranışlardan, hata ve ihmallerden kaynaklanan hasarlara karşılık tazminat formunda ödenen tutarları (Keanan ve Ricarte, 1996b: 22-24) kapsamaktadır.

Mesleki yükümlülük sigortasının kapsamı sigortacıdan sigortacıya önemli farklılıklar göstermektedir. Ancak yine de hemen her mesleki yükümlülük sigortasının kapsadığı bazı esaslar da mevcuttur, bunlar; kanunların öngördüğü hükümler ve muhasebeci olarak gösterilen faaliyetlerdeki hata ve ihmallerdir. Mesleki yükümlülük sigortası anlaşmalarının çoğu kayıpların tazminine ek olarak dava masraflarını da içermektedir (Thompson ve Henry, 1991: 111-116).

Mesleki yükümlülük sigortası uygulamaları ülkeden ülkeye, sigortacıdan sigortacıya önemli farklılıklar arz etmektedir. Bu nedenle mesleki yükümlülük sigortası edinecek

denetçilerin sigortacıyı seçerken dikkat etmesi gereken bazı özellikler gündeme gelmektedir. Bu özellikler şöyle sıralanabilir (Goldwasser, 1995: 20):

- Sigortacı şirket ihtiyaçlarına en uygun yükümlülük sınırlarını teklif etmelidir.
- Kredi notu en iyi olan sigortacı (A'dan az olmamak üzere) tercih edilmelidir.
- Poliçenin kapsamının neleri içerdiğine neleri içermediğine çok dikkat edilmelidir.
- Sigortacının iddialara karşı izlediği tutum ve onlara karşı izlediği politikalar incelenmelidir.

Bunlarla beraber denetçilerin mesleki yükümlülük sigortası satın alırken sigortanın sınırlarını belirlemelerine yardımcı olacak parametreler de mevcuttur. Bunlar; iddiaların şiddeti, iddiaların sıklığı, risk hassasiyeti, dava maliyetleri ve poliçelerin toplam tutarı (Stern, 1996: 84) olarak ifade edilebilir.

Sigortacılık sektöründeki dalgalanmalardan kaynaklanan olumsuzluklar bir yana bırakılırsa karşılıklı taraflar, mesleki yükümlülük sigortası uygulamalarının verimliliğini, etkinliğini ve yaygınlığını arttırmak için çalışmalar yürütmektedir. Amerikan Sertifikalı Kamu Muhasebecileri Birliği (AICPA) üyeleri için bir sigorta programı geliştirmiştir. Bu program, belli alanlarda sigortayla ilgili sorunları gösteren davaların trendlerine bağlı olarak denetim firmalarının müşterilerinin belli bir sınıfındaki, mesela perakendeciler gibi, kayıplarda bir artış belirlendiğinde, o alanda yoğunlaşan muhasebeciler için primleri artan şekilde ayarlamaktadır (Covaleski, 1997b: 18-21). Sigortacılık sektörü de kendi açısından yeni çözümler üretmeye çalışmaktadır. Bunun en dikkate değer örneklerinden birini, A.B.D., Monterey, California'da kurulu DPIC (Design Professional Insurance Co.) Şirketi oluşturmaktadır. DPIC, dava sonuçlarındaki eğilimi ortaya çıkarmak ve daha sonra davaların olumsuz sonuçlanmasına yol açan faaliyet çeşitleri hakkında kılavuzlar yayınlamak için, kendi risk personelinin muhasebecilere karşı açılan davaları yakından incelemelerini planlamaktadır (Covaleski, 1997c: 3-5). Ayrıca çok sayıda sigortacı muhasebecilerin işlerindeki yeni açılımlara yönelik olarak hazırlanmış yeni risk yönetimi eğitimleriyle muhasebeciler için özel hazırlanmış paket poliçelerle yükümlülük sigortası satışlarını arttırmayı planlamaktadır (Covaleski, 1997b: 18-21).

Türkiye uygulamaları açısından bakıldığında mesleki yükümlülük sigortasının yeni bir uygulama olduğu söylenemez ise de gelişmekte olan hatta yeni yeni gelişmeye başlayan bir uygulama olduğu söylenebilir. Geçmiş yıllarda Türkiye'de mesleki yükümlülük sigortası, sorumluluk sigortası adı altında sigorta genel şartları dahilinde düzenlenmiş ve fakat yasal anlamda müstakil olarak düzenlenmiş hükümlere sahip olmayan bir uygulama şeklindeydi. Bu bağlamda gerek sigorta mevzuatının gerekse ilgili diğer mevzuatın yetersizliği farklı uygulamalara ve yorumlara açık kalmış ve bu durum verilen hizmetin niteliğini olumsuz şekilde etkilemiştir.

Mesleki yükümlülük sigortası açısından durgun olarak ifade edilebilecek bu dönem, 2001 ve 2003 yılları arasında küresel boyutta yaşanan ve kendini Enron, WorldCom, Parmalat ve Royal Dutch / Shell gibi skandallar ile belli eden sürecin, bir anlamda Türkiye'ye yansıyan yüzü olarak Türkiye'de bankacılık sektöründe yaşanan sıkıntılar sonrasında artık hareketlenmeye başlamıştır. Nasıl yukarıda verilen örneklerden sonra A.B.D. ve Avrupa'da yeni yasal düzenlemeler getirildi ise, Türkiye'de de bankacılık sektöründe yaşanan sıkıntılardan sonra bir takım yasal düzenlemelere gidilmiştir. Bu bağlamda 16/03/2006 tarihli ve 26110 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Mesleki Sorumluluk

Sigortası Genel Şartları Hakkında Tebliğ” ile mesleki yükümlülük sigortası müstakil bir düzenlemeye kavuşmuştur. Adı geçen tebliği 01/11/2006 tarihli ve 26333 sayılı Resmi Gazete’de eşzamanlı olarak yayımlanan ve yürürlüğe giren “Bankalarda Bağımsız Denetim Gerçekleştirecek Kuruluşların Yetkilendirilmesi ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik” ile “Bankaların Destek Hizmeti Almalarına ve Bu Hizmeti Verecek Kuruluşların Yetkilendirilmesine İlişkin Yönetmelik” izlemiştir. Yukarıda adı geçen bağımsız denetim kuruluşlarına ilişkin tebliğin on dördüncü maddesinin birinci fıkrasının (c) bendi; bağımsız denetim kuruluşlarının verdikleri hizmetlerden doğabilecek zararları karşılamak amacı ile mesleki sorumluluk sigortası yaptıracaklarını taahhüt etmelerini şart koşarken, bankalara destek hizmeti verecek kuruluşlara ilişkin tebliğin altıncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendi aynı taahhüdü destek hizmeti verecek kuruluşlara şart koşturmuştur. Sermaye Piyasası Kurulu’da kurulacak olan bağımsız denetim şirketlerinde aranan şartlardan biri olarak bu şirketlerin Hazine Müsteşarlığı ve Hazine Müsteşarlığı’nın bağlı bulunduğu Bakanlık tarafından belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde mesleki sorumluluk sigortası yaptırmalarını göstermiştir. Bu bağlamda ilgili tebliğin (16/03/2006 tarihli ve 26110 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Mesleki Sorumluluk Sigortası Genel Şartları Hakkında Tebliğ”) yayımı tarihi itibarı ile yetkilendirilmiş bulunan bağımsız denetim şirketlerinin 12/06/2007 tarihine kadar mesleki sorumluluk sigortalarını yaptırmış olmaları gerekmektedir.

Yukarıda sözü edilen yasal düzenlemelerin Türkiye’de mesleki yükümlülük sigortası uygulamalarının çehresini değiştireceği açıktır.

IV. ALTERNATİF İHTİLAFA ÇÖZME TEKNİKLERİ

Buraya kadar ele alınan çerçevede mesleki yükümlülük sigortası denetçilerin mesleki yükümlülük riskine karşı kullanabilecekleri etkili bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle mesleki yükümlülükleri dolayısıyla üçüncü kişiler tarafından mahkemeye verilen denetçiler için oldukça iyi bir koruma sağlamaktadır. Ancak artan sigorta maliyetleri ve açılan davaların denetim firmasının ününe verdiği zarar hem denetim firmalarını hem de sigortacıları farklı çözümler aramaya yöneltmiştir. Bu çözümler genel anlamda Alternatif İhtilaf Çözme Teknikleri (Alternative Dispute Resolution Techniques) adı altında incelenmektedir. A.B.D.’de sertifikalı kamu muhasebecileri (CPAs) mesleklerinin gereği olarak çok geniş bir yelpazeye yayılan ilgi ve uzmanlık alanları dolayısı ile karmaşık ticari meselelerin alternatif ihtilaf çözme teknikleri vasıtası ile çözülmesinde etkin aktörler olarak görülmektedirler (Livingstone, 2002). Ancak ne yazık ki muhasebe mesleği mensuplarının alternatif ihtilaf çözme teknikleri ile ilgisi bu tekniklerin başkaları adına kullanılmasından ibaret kalmamaktadır. Denetim firmaları kendilerini sigorta edenlerinde yönlendirmesi sayesinde yürütülen denetim faaliyetleri nedeni ile ortaya çıkan ihtilafların çözümünde söz konusu tekniklerin potansiyel faydalarını fark etmiş olarak, bu tekniklere yoğunlaşmak üzere Amerikan Tahkim Birliği (American Arbitration Association) bünyesinde bir Muhasebe İstişare Grubu (Accounting Advisory Group)’ nun kurulmasına iştirak etmişlerdir (Wilburn ve Broom, 1994: 77-81).

Söz konusu alternatif ihtilaf çözme tekniklerinden en yaygın olarak kullanılan ikisi arabuluculuk (mediation) ve hakemlik (arbitration) müesseseleridir.

Arbuluculukta tarafsız bir üçüncü şahıs konumundaki ara bulucu ihtilafli tarafları anlaşmaya yönlendirmektedir. Bunu yaparken ara bulucu karşılıklı tarafların ihtiyaçlarına odaklanarak onları çözüme ulaşmak için cesaretlendirmektedir. Bu süreçten karşılıklı taraflar ve arbulucu dışında kimsenin haberi olmadığından taraflar açısından olumsuz

reklamın önüne geçilmektedir. Arabulucu mahkemeye gitmenin olumsuz ve riskli yönlerini her iki tarafa da anlatır. Onlara kazanmak kadar kaybetmenin de muhtemel olduğunu göstermeye çalışır. Bu gibi arabuluculuk faaliyetlerinin sonunda genelde taraflar arasında bir anlaşma sağlanabilmektedir ve bu normal hukuki yollarla kıyaslanamayacak kadar kısa zamanda ve ucuza başarılmaktadır. Arabuluculuk sonucu varılan anlaşmanın bir bağlayıcılığı yoktur ve taraflar isterlerse hala mahkemeye başvurabilirler (Wilburn ve Broom, 1994: 77-81).

Alternatif ihtilaf çözme tekniklerinden ikincisi hakemliktir. Hakemlikte taraflar bir hakemlik panelinde durumlarını tartışır ve kanıtlarını ortaya koyarlar. Sonuç hukuki süreçteki gibi bağlayıcıdır (Geoghan, 1998: 77-82). Arabuluculuk ve hakemliğin temelinde aynı esas yatmaktaysa da aralarında basit ama önemli bir fark vardır; arabuluculuğun sonuçları bağlayıcı değilken hakemlik sonucu varılan hüküm bağlayıcıdır. Hakemlik arabuluculuğa göre daha resmi bir ortamda gerçekleşir.

Gerek arabuluculuk gerekse hakemlik sigortacılar tarafından müşterilerine hararetle tavsiye edilmektedir. Zira bu iki yöntem maliyetleri önemli ölçüde azaltmaktadır. Hatta bazı sigorta şirketleri müşterilerini bu alternatif teknikleri kullanmaya teşvik etmek amacıyla, bu teknikleri kullanarak mahkemeye gitmeden bir ihtilafı çözen müşterilerine önemli fiyat indirimleri sağlamaktadır. Tüm bu sayılan avantajlarına rağmen ne var ki alternatif ihtilaf çözme teknikleri denetçi ve muhasebecilerden pek fazla ilgi görmemektedir. Accounting Today adlı derginin 20 Haziran 1994 tarihli V:8, N:11 no.'lu sayısının dördüncü sayfasında yer alan editörün notunda, “önde gelen bir yükümlülük sigortası şirketinin muhasebeci müşterilerinin sadece %6’sının poliçelerinde alternatif ihtilaf çözme tekniklerine yer verilmesini onayladığı belirtilmektedir. Bu oran mimar ve mühendislerde %25’tir. Yazıda belirtilenlere göre bu durumun önemli bir nedeni muhasebecilere danışmanlık yapan ve ücretlerinin azalmasını istemeyen avukatların engellemesidir.

Yukarıda anlatıldığı şekli ile alternatif ihtilaf çözme tekniklerinin Türkiye için cari olduğunu söylemek maalesef mümkün değildir. Söz konusu tekniklere en yakın uygulama olarak tahkim müessesesinden söz edilebilirse de bu konudaki mevcut düzenlemelerin güncelleştirilmesinde ve iyileştirilmesinde yeterli gelişmenin kaydedilemediği görülmektedir, bu durum ise genelde alternatif ihtilaf çözme tekniklerinin özelde de tahkim müessesesinin etkinliğini azaltmaktadır.

Her ne kadar Türkiye’de tahkim haricinde bir alternatif ihtilaf çözme tekniği mevcut değilse de yakın gelecekte bu durumun olumlu yönde değişeceğine dair emareler vardır. Bazı üniversitelerin hukuk fakültelerinde (mesela; İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi) söz konusu teknikleri inceleyerek Türkiye’ye uyarlamayı hedefleyen çalışmalar yapılmaktadır. Hatta bahsi geçen çalışmalardan önce İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda, meydana gelen borsa ihtilaflarının çözümüne ilişkin getirilen düzenlemeler ve Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği’ne tanınan bazı yetkiler, Türkiye’de tahkim ve genel yargı müesseselerine alternatif ihtilaf çözme tekniklerinin ilk örneği sayılabilir.

V. ENRON VAKASININ ETKİLERİ

Denetçilerin yürüttükleri denetim faaliyetleri dolayısı ile karşılaştıkları mesleki yükümlülükler üzerine tartışmalar sürerken, 2001 yılında A.B.D.’de patlak veren Enron skandalı hem söz konusu tartışmaları farklı bir boyuta taşıdı hem de denetim mesleği açısından kelimenin tam anlamı ile bir dönüm noktası teşkil etti.

Amerikan enerji devi Enron'un yaşanan yolsuzlukların ortaya çıkmasını müteakip iflasını ilan etmesi bir anda tüm gözleri adı geçen şirketin bağımsız dış denetimini üstlenmiş olan Chicago kökenli denetim ve danışmanlık firması Arthur Andersen'in üzerine çevirdi. Gerek Enron gerekse Andersen aleyhine açılan davalar birbirini izlerken Andersen yetkilileri Enron'a ait binlerce evrakın tahrip edildiğini itiraf ettiler. Andersen'in olaydaki rolü bununla sınırlı kalmıyordu, Enron'daki yolsuzluğun temelinde şirketin kayıt dışı muhasebe uygulamaları yatıyordu ve Andersen tüm bunlardan sorumlu tutuluyordu. Andersen'in Enron'a bağımsız dış denetim haricinde bir çok başka konuda danışmanlık hizmetleri veriyor olması da hem çıkar çatışmalarına yol açıyor hem de denetçinin bağımsızlığına gölge düşürüyordu.

2002 yılına gelindiğinde daha Enron olayının neden olduğu sarsıntılar dinmeden WorldCom skandalı patlak verdi. Aynen Enron olayındaki gibi WorldCom olayında da yolsuzlukların ortaya çıkarılmasını şirketin iflası izledi. Bu olayda da baş aktörlerden biri Arthur Andersen firmasıydı ve A.B.D. tarihinde yaşanmış en yüksek maliyetli iki iflasın sorumlusu olarak Andersen denetim faaliyetlerini durdurmak zorunda kaldı.

Andersen'in yaşadığı sıkıntı sadece denetim faaliyetlerini durdurmak değildi, yukarıda bahsedilen iflaslardaki sınırsız müteselsil sorumluluğu nedeni ile firma aleyhine açılan tazminat davaları bizatihi Andersen'i iflasın eşğine getirdi.

Yaşanan bu milyarlarca dolarlık iflaslar Amerikan Hükümeti'ni harekete geçirdi ve Haziran 2002'de Sarbanes-Oxley Kanunu çıkarıldı. Halihazırda yürürlükte olan bu kanun ile getirilen şirket yönetimi ile buna ilişkin muhasebe uygulamalarına dair kapsamlı düzenlemeler, üst düzey şirket yöneticilerinin sorumluluklarını arttırmakla kalmamakta denetçinin bağımsızlığına da vurgu yapmaktadır. Adı geçen kanun denetçilerin bağımsızlığını garanti altına almak amacı ile denetim hizmeti veren sertifikalı kamu muhasebecilerinin müşterilerine aşağıdakilere benzer hizmetleri vermesini yasaklamaktadır; defter tutulması, mali bilgi sistemlerinin tasarlanması ve işletilmesi, değerlendirme hizmetlerinin verilmesi, yatırım danışmanlığı yapılması (Semple, 2002).

Tüm süreç boyunca en ön planda yer alan Arthur Andersen olsa da gerek diğer büyük denetim firmaları gerekse bunlara nispeten daha küçük firmalar, karşılaşılan anlaşmazlıklar yüzünden yüz milyonlarca dolar ödemek zorunda kaldılar. Bu süreç aslında hala devam ediyor ve denetim firmaları anlaşmazlıkları mahkemeye çıkmadan çözebilmek için, herhangi bir ihmalleri ve sorumlulukları olduğunu ret ettikleri halde yüz milyonlarca dolar ödemeyi kabul ediyorlar. Mesela Ernst & Young, Hinsdale'deki Superior Bank vakasındaki rolü nedeni ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun A.B.D.'deki muadili Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC)'a yüz yirmi beş milyon dolar ödemeyi kabul etmekle birlikte olayda herhangi bir hatası veya sorumluluğu bulunduğunu kabul etmemektedir⁵. Benzer şekilde Arthur Andersen, WorldCom yatırımcıları ile anlaşmaya vardığı halde şirketi iflasa sürükleyen olaylarda hatasının bulunduğunu ret etmeye devam etmektedir(Neumeister, 2005).

Denetim mesleğini sarsan skandallar ne yazık ki A.B.D. ile sınırlı kalmadı, Avrupa'da önce 2003 yılında İtalyan gıda devi Parmalat'ın yolsuzluklar nedeni ile iflası, ardından Royal Dutch/Shell'in petrol rezervlerinin gerçekte olduğundan %20 daha fazla gösterildiğini itirafı sorunları küresel boyuta taşıdı. Parmalat ve Royal Dutch/Shell

⁵ "Accounting Firm Makes Payments Related to Bank Failure", Northwestern Financial Review, Jan.15-Jan.31, 2005, www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3799/is_200501/ai_n9474009, Erişim tarihi: 28/03/2007.

vakaları, her ne kadar ülkeden ülkeye farklılık gösterse de Avrupa'daki hükümetlerin de şirket yönetimi ile ilgili düzenlemelerini gözden geçirmelerini sağladı, ancak bu düzenlemeler özellikle Sarbanes-Oxley Kanunu ile kıyaslandığında yaptırımından ziyade tavsiye niteliği arz etmektedir(Buck, 2004).

Yaşanan tüm skandallar, iflaslar, açılan tazminat davaları, ödenen yüz milyonlarca dolar denetim mesleği açısından iki noktaya dikkat çekti: Denetçilerin mesleki yükümlülüklerinin sınırları ve bu yükümlülüklerle karşı yaptırabilecekleri sigortanın kapsamı. Denetçiler halihazırda mesleki faaliyetlerinden dolayı sınırsız ve müteselsil olarak sorumlu tutulmaktadır. Bu şu anlama gelmektedir: Herhangi bir şirketle ilgili bir yolsuzluk vakasında hatanın %90'ı şirket yönetimine %10'u da denetçiye ait kabul edilirse, eğer şirket yöneticilerinin bu hatayı tazmin edecek paraları yoksa ortaya çıkan zararın tamamını denetçi tazmin etmek durumundadır (Hilton, 2003). Dışarıdan bakıldığında bu durum pek de adil görülmemektedir. Özellikle Enron vakasından sonra denetim mesleği açısından göze alınan risk ile elde edilen kazanç arasındaki denge tamamen alt-üst olmuştur. Şöyle ki; yapılan bazı hesaplamalar Enron vakası nedeni ile Andersen'in karşılaştığı toplam mesleki yükümlülük hacminin on ila yirmi milyar dolar , Enron'un Andersen'e ödediği denetim ücretinin ise yıllık yüz milyon dolar olduğunu iddia etmektedir (Semple, 2002).

Denetçinin göze aldığı risk ile elde ettiği kazanç arasındaki böylesine bir dengesizlik, denetçilerin mesleki yükümlülüklerinin sınırlandırılması tartışmalarını şiddetlendirmiştir. A.B.D.'de konu ile ilgili çalışmalar, lehteki ve alehteki tartışmalar şeklinde halen devam etmektedir (Solnik, 2006). İngiltere'de de durum farklı değildir. Denetçiler sınırsız değil ama meydana gelen zarardaki payları ile orantılı nisbi yükümlülük öngören bir sistemin oluşturulması için çaba sarf etmektedirler. Ancak risk spektrumunun üst sınırlarında faaliyet gösteren denetçileri kapsayacak sigorta uygulamalarının bulunmaması benzer bir sistemi karmaşık kılmaktadır (Alan, 2002). İngiltere'de denetçiler, bilhassa büyük denetim firmaları mesleki yükümlülüğün sınırlandırılmasını rekabetin sürdürülmesi için gerekli bulduklarını ifade etmektedirler, buna dayanarak İngiliz Hükümeti, Rekabet Kurumu'nun İngiltere'deki muadili Office of Fair Trade'ten bu iddiayı incelemesini istemiştir (Griffiths, 2004). Adı geçen kurum daha sonra yaptığı açıklamada denetim firmalarının iddiasının gerçekçi olmadığı sonucuna vardığını ifade etmiştir⁶. Yine İngiltere'de Sanayi ve Ticaret Departmanı (Department of Trade and Industry) denetim firmalarının sınırsız yükümlülüğün zararlarından korumayı amaçlayan çalışmalar yürütmektedir. Bu çalışmalarda, denetçilerin meydana gelen bir olaydaki yükümlülüklerini suçları ile mütenasip bir şekilde pazarlık konusu edebilmeleri, yükümlülük tutarının mahkemeler tarafından tespit edilmesi, müşteri firmaların ya denetçilerin yükümlülüğünün sınırlı olduğunu ya da sınırsız yükümlülük bekliyorlarsa çok daha yüksek denetim ücreti ödemeyi kabul etmeleri gibi hükümler yer almaktadır. Aynı çalışma denetçilerin, özensizlik ve ihmalden suçlu bulunurlarsa hapis cezasına çarptırılmalarını da içermektedir (Kollewe, 2005). Ne var ki denetçilerin mesleki yükümlülüklerinin sınırlandırılması fikri herkese sıcak gelmemektedir, mesela Essex Üniversitesi muhasebe profesörlerinden Prem SIKKA, denetim firmalarının, bilhassa büyük dörtlerin hatalarının bedelini ödemekten kaçmak amacıyla olduklarını, bunu yaparken de kendilerinin raporlarına güvenen müşterilerini, yatırımcıları, müşteri işletmelerde çalışan personeli hiç düşünmediklerini iddia etmektedir. SIKKA'ya göre denetçiler yatırımcılara karşı asgari sorumluluk karşısında devlet koruması arzu

⁶ “**Auditors Blast OFT in Row Over Liability Cap**”, London Evening Standard, August 16, 2004, www.findarticles.com/p/articles/mi_qn4153/is_20040816/ai_n12097219, Erişim tarihi: 28/03/2007.

etmektedirler bu durum ise onların yapacakları denetim faaliyetlerinin kalitesini olumsuz etkileyecektir (Fraser, 2004).

Denetçilerin mesleki yükümlülüklerinin sınırları söz konusu olduğunda yargının bakış açısı da çok büyük önem kazanmaktadır. Mesela A.B.D.'de yapılan ulusal düzeydeki bir ankette müstakbel jüri üyelerine muhasebe mesleği ve denetçilerin yükümlülükleri hakkındaki düşünceleri sorulduğunda, denetçinin bir gözden geçirme anlaşması kapsamında dahi, varsa mevcut bir hileyi ortaya çıkarması gerektiğine inananların yüzdesi, yukarıda bahsedilen skandallardan önce %40 iken daha sonra %70 olmuştur (Rosario ve Holl, 2005). Her ne kadar mesleki standartlar (AICPA, AU Section 317.08) normalde bir denetim faaliyetinin yasadışı uygulamaları tespit etme amacı taşımadığını belirtse de, davalardaki jüriler denetçileri kamu çıkarlarının bekçisi olarak görmektedirler (Anderson, 2002).

Denetçinin mesleki yükümlülüğü ile ilgili davalarda mesleki ihmal ve özensizlik ile hatalı mesleki yargının nasıl ayırt edildiği avukatların ve hakimlerin temel meselesidir (Hewitt, 2002). Aslında benzer bir ayrımı yapmaya yönelik mesleki standartlar hem de oldukça ayrıntılı bir şekilde mevcuttur, ne var ki denetim ile ilgili davalarda avukatların ve hakimlerin ciddi bir hacim tutan bu standartlar külliyatına tam anlamı ile vakıf olmamaları denetçiler açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Jüri üyeleri ve hakimler belki de kalın cüzdan doktrininin de etkisi ile denetçileri suçlu bulabilmektedir. Bazen de Clarent Corporation ve Ernst & Young davasında olduğu gibi mahkeme denetim firmasını hatalı bulduğu halde mesleki anlamda yükümlülük atfetmezken karşı taraf avukatları bu kararlar tatmin olmamakta ve davada ısrar etmektedir⁷. Burada en etkili ve adil çözüm olarak ihtisas mahkemelerinin kurulması gözükmektedir.

Enron ve sonrasında yaşananların denetçilerin mesleki yükümlülükleri ile ilgili diğer bir yansıması sigorta alanında kendini göstermiştir. Mesela sigorta primleri 2001'den sonra %15'ten %50'lilere fırlamıştır, benzer şekilde bazı sigorta şirketleri %10 ile %20 arasında ek ödemeler ikmal etmektedir (Semple, 2002). Sigortalı İmtiyazlı Muhasebeciler Birliği (Association of Insured Chartered Accountants Inc.-AICA) tarafından sağlanan bilgilere göre Kanada'daki İngiliz Kolombiyası'nda aşağıdaki hususların tehlike arz ettiği tespit edilmiştir: Denetçilere karşı açılan davaların frekansı artmaktadır, bu davalar 1992'de açılan tüm davaların %22'si kadarken 2002'de %33'ü kadar olmuştur, davaların çoğu gelir üzerinden alınan vergiler, satış üzerinden alınan vergiler ile alım-satım anlaşmalarından kaynaklanmaktadır, üyelere karşı açılan davaların önemli bir kısmı poliçe sınırları dahilinde anlaşmaya bağlanmıştır (Essex, 2004).

A.B.D.'de ise AICPA'nın mesleki yükümlülük sigortası programını yürüten Continental Casualty Co.(CNA) tarafından sigortalanmış yirmi iki bin denetim firması hakkındaki hatalı uygulama davalarının sadece %5'i mali tablo hileleri ihtiva eden denetim davalarından oluşmaktadır. Bu program dahilindeki davaların %60'ı vergi uygulamaları ile ilgili olmakla birlikte frekansı daha düşük olan yükümlülük davalarının maddi külfeti vergi kaynaklı davalardan çok daha fazla olmaktadır (Anderson, 2002). Tillinghast-Towers Perrin'in 2001'de yaptığı bir anket de, şirket iflasları ile bunları izleyen yükümlülük davalarının yönetici ve memur sigortası (Directors & Officers Insurance-D&O)

⁷ “Bernstein Litowitz Berger & Grossmann Announces Liability Verdict in Clarent Securities Fraud Trial”, Business Wire, February 17, 2005, www.findarticles.com/p/articles/mi_m0EIN/is_2005_Feb_17/ai_n9541216, Erişim tarihi: 28/03/2007.

primlerindeki %29'luk artışın en önemli nedenleri olduğunu ortaya koymuştur (Zinkewicz, 2002).

Mesleki yükümlülük sigortası ile ilgili bugüne kadarki en yaratıcı öneri NewYork Üniversitesi Leonard N.Stern İşletme Fakültesi'nde görevli Joshua RONEN tarafından geliştirilen "Mali Tablo Sigortası- Financial Statement Insurance" sistemidir. Bu sisteme göre sigortayı satın alacaklar denetçiler değil onların halka açık müşteri şirketleridir. Sigorta primi şirketin mali tablolarının içerdiği beklenen risk ve kesinlik derecelerine göre belirlenecektir. Sigorta şirketleri bir şirketle anlaşmaya vardıldıktan sonra kendi adına bir denetim firması ile anlaşacaktır, bu sayede denetçi açısından herhangi bir çıkar çatışması doğmayacaktır. Müşteri işletmede, ne kadar kaliteli bir denetim yapılırsa o kadar düşük prim ödeyeceğini bildiğinden mali tablolarına özen gösterecektir (Berry, 2004). Mali tablo sigortası sisteminin diğer bir avantajı da müşteri şirket sigortayı satın almadan prim tutarı ve sigortanın sınırı hakkındaki tercihini ortaklarına, yatırımcılara ve diğer ilgili taraflara danışarak yapabilecektir (Moody, 2004). Bu şekilde ilgili tüm taraflar karar sürecine dahil olacağından daha sonra kimse kimseye karşı yükümlülük iddiasında bulunamayacaktır.

VI. MESLEKİ YÜKÜMLÜLÜK RİSKİNİN MINİMİZASYONU

Mesleki yükümlülük riskinin en aza indirilmesi, risk yönetimi açısından risk kontrolüne yönelik faaliyetleri içermektedir. Bu anlamda da riski önleyici ve azaltıcı bazı faaliyetler söz konusu olmaktadır. Risk yönetimi sürecinde risk kontrolünü sağlayan riski azaltıcı ve önleyici faaliyetler üç temel esasa dayanmaktadır: 1- Kaybetmeye tahammül edebileceğinizden daha fazlasını riske etmeyin, 2- Olumsuzlukları göz önünde tutun, 3- Küçük bir kazanç uğruna büyük kayıpları göze almayın (Vaughan, 1986: 40).

Risk yöneticisi yukarıda ortaya konulan üç temel esas doğrultusunda riski önlemeye ve azaltmaya yönelik faaliyetlerde bulunurken aşağıda verilen altı aşamayı uygulamaktadır (Vaughan, 1986: 36):

- 1.Risk yönetiminin hedeflerinin belirlenmesi
- 2.Risklerin tanımlanması
- 3.Risklerin değerlendirilmesi
- 4.Alternatiflerin dikkate alınması ve risk azaltıcı tekniğin seçimi
- 5.Kararın uygulanması
- 6.Değerleme ve gözden geçirme

Ne var ki mesleki yükümlülük riski söz konusu olduğunda geleneksel risk yönetimi faaliyetleri dışında başka bazı faktörlerin de göz önünde tutulması faydalı olacaktır. Dikkat edilecek en önemli hususlardan biri müşteri seçimidir. Denetçi kendisini mesleki yükümlülükten dolayı dava etme ihtimali bulunan müşterilerden uzak durmalıdır. Muhasebeciler için mesleki yükümlülük sigortası düzenleyen çok sayıda sigortacının planladığı ya da sağladığı risk yönetimi eğitimlerinin ana konularını müşteri izleme ve anlaşma mektuplarının düzenlenmesi oluşturmaktadır (Covaleski, 1997c: 3-5).

Denetim firmalarının mesleki yükümlülük riskini önlemek veya azaltmak amacıyla yapabilecekleri en dikkate değer uygulamalardan birisi de denetim firmasının yapısını değiştirmek ve sınırlı sorumlu bir şahıs şirketi (LLP-Limited Liability Partnership) ya da sınırlı sorumlu bir sermaye şirketi (LLC-Limited Liability Corporation) haline dönüştürmektir. Hazırlanan özel bir raporda (Von Brachel, 1995: 20) bu konu özetle şöyle

ele alınmaktadır: Bu kuruluşlar sermaye şirketleri ile şahıs şirketlerinin karakteristiklerini birleştirerek onları denetim firmaları için geçerli bir seçenek haline getirmiştir. Sınırlı sorumlu bu kuruluşlar tıpkı bir sermaye şirketi gibi ortakların kişisel sorumluluklarının kapsamını sınırlamaktadır. Bununla birlikte sınırlı sorumlu sermaye şirketlerinin riske karşı sağladıkları koruma henüz kesin olarak ortaya koyulamamıştır.

Sınırlı sorumlu şahıs şirketlerinin ise ortakları yükümlülükten koruma niteliği sınırlı sorumlu sermaye şirketlerinden daha azdır. Sınırlı sorumlu şahıs şirketlerinde masum olan ortaklar diğerlerinin ihmalkarlığına ve kötü uygulamasına karşı kişisel sorumluluktan korunabilmektedir. Ancak adi ticari borçlarda benzer bir koruma söz konusu olmamaktadır. Bu bağlamda başta Dört Büyükler olmak üzere (KPMG LLP, Deloitte Touche Tohmatsu LLP, Price Waterhouse Coopers LLP, Ernst&Young LLP) hemen tüm denetim firmalarının sınırlı sorumlu kuruluş şekline dönüştükleri görülmektedir.

Sınırlı sorumlu kuruluşlar A.B.D.'de yaygınlaşan bir firma türü oldukları halde henüz orada bile tekamüllerini tamamlamış değillerdir. Türkiye'de ise şirketler hukukunda henüz yukarıda belirtilen çerçevede sınırlı sorumlu kuruluşlar tanımlanmamış ve düzenlenmemişlerdir.

Bilgiye ulaşmanın her geçen gün kolaylaşması ve ucuzlaması denetçilerin mesleki yükümlülük sigortası uygulamalarına çok daha vakıf olmalarını sağlamaktadır. Bunun sonucu olarak da denetçiler mesleki yükümlülük risklerini kontrol etmek konusunda daha etkin önlemler alabilmektedir.

Son olarak aşağıda İngiltere ve Galler İmtiyazlı Muhasebeciler Enstitüsü (ICAEW) tarafından yayınlanan ve denetçinin mesleki yükümlülüğünü en aza indirmeyi amaçlayan tavsiyeler sunulmuştur (Millichamp, 1990: 371):

- İhmalkar olmayın!
- Denetçinin görev ve sorumlulukları hakkında bir denetim anlaşma mektubuyla açıkça anlaşın
- Düşünmeden öğüt vermeyin, verseniz de tahditlerin söz konusu olabileceğini kesinleştirin
- Denetlenmemiş hesapları hazırlarken hesapların üzerine sorumluluk kabul etmediğinizi yazın
- Referans verirken mali sorumluluk kabul etmediğinizi ekleyin
- Karmaşık bir sorun hakkında şüpheye düştüğünüzde uzman tavsiyesi arayın ve müşteriye aramasını tavsiye edin
- Eğer bir kayyum olarak atanmışsanız atayan kişiden yazılı bir teminat alın
- Uygun profesyonel yükümlülük sigortasını temin edin
- Çekinceler kullanın. Eğer gizli bir rapor yayınlanıyorsa, şöyle bir açıklama içermek üzere kabul edilebilir: Bu rapor, sadece Celoesus (müşteri) 'un özel kullanımı için ve Sikofant (muhasebeci) 'ın onayı olmadan herhangi başka birine açıklanmaması koşuluyla, hazırlanmıştır
- Her zaman denetim standartlarını ve kılavuzlarını takip edin
- İlgili olan her konuda her zaman meslek örgütünün tavsiyelerine dikkat et

- Uygun olan her yerde yasal tavsiye al.

Bunlara ek olarak aşağıda belli bir denetim anlaşmasından kaynaklanabilecek risklerle, ihmalkarlıktan kaynaklanabilecek riskler için tazminat ödeme riskini en aza indirmeye yarayacak uygulamalar sıralanmıştır (Millichamp, 1990: 211):

Riski asgarileştirecek örgüt nitelikleri şunları içerir:

- a. Tüm personelin doğru bir şekilde işe alınması eğitilmesi.
- b. Belli denetimlere uygun kabiliyetteki personelin atanması.
- c. Firmanın işini, zamanlama problemlerini ortadan kaldıracak ve her denetimin rahat fakat disiplinli bir şekilde yürütülmesini sağlayacak şekilde planlanması.
- d. Genel ilgiyi gerektiren ve özel denetimlerde personelle iki yollu iletişim kurulması.
- e. Denetim standartlarına ve kılavuzlarına uygun denetim el kitapları kullanılması.
- f. Hem geniş kapsamlı olan hemde müstesna durumlara izin veren denetim belgelerinin kullanılması.
- g. Denetimlerin karlı ve risk azaltıcı olmasını garantileyen bütçeleme ve benzer tekniklerin kullanılması.
- h. Kesin ve sıkça güncellenen anlaşma mektuplarının kullanılması.
- i. Tüm denetimler için gözden geçirme tekniklerinin kullanılması.
- j. Tüm yeni gelişmelerin (muhasabe, hukuk, denetim prosedürleri) hızla firmanın faaliyetlerine uyarlanması için teknik bir birimin var olması.

Belli bir denetim anlaşmasından kaynaklanan riskler şu şekilde asgarileştirilebilir (Millichamp, 1990: 211):

- a. Denetim riskinin varlığını tespit edecek teknikler.
- b. Normal risk alanlarını yüksek risk alanlarından ayırmak.
- c. Özellikle yüksek risk alanlarında çalışacak uzman personel atamak.
- d. Müşteri ve sektörü hakkında kapsamlı bir geçmiş araştırması yapmak.
- e. Yüksek risk alanlarına önem veren dikkatli bir planlama yapmak
- f. Kıyaslamalı belgelendirme.
- g. Denetim personeline iyi brifing vermek.
- h. Yüksek risk belirlendiğinde, yüksek risk durumlarının belirlenmesinde ve iyi iletişim kurulmasında, personele önem vermek.
- i. Denetim kanıtlarından ulaşılan sonuçlara özel dikkat göstermek.
- j. Analitik gözden geçirmeye özel önem vermek.
- k. Belli bir denetimle bağı olmayan bir kıdemli denetçi tarafından gözden geçirilmek.
- l. Örneklem ölçeklerini ve önemliliđi dikkate almak.

Yukarıda sıralanan ve denetçinin mesleki yükümlülüğünü en aza indirmeye yönelik önlem ve eylemler, faaliyet gösterilen ülkeye bakılmaksızın her ülkede uygulanabilecek

niteliktedir, zira denetim mesleğinin genel geçer ve küresel standartlarını esas almaktadırlar.

VII. SONUÇ

Her ne kadar denetim riski ile denetçinin iş riski birbirlerinden farklı durumları ifade ediyorlarsa da, denetim riski denetçinin iş riskini meydana getiren unsurların en önde gelenidir. Denetim riskinin sonuçları, denetçinin hakkında görüş belirttiği mali tabloları kullanarak karar verenleri etkilemektedir, denetçinin kendi üzerinde buna benzer direkt etkileri yoktur. İş riskinin sonuçları ise doğrudan denetçiyi ilgilendirir. Aradaki bağlantı ise, denetçinin belirttiği uygun olmayan, hatalı görüş (denetim riski) sonucu kayba uğrayan mali tablo kullanıcılarının, denetçi aleyhine tazminat davası (iş riski) açmaları yoluyla kurulmaktadır.

Risk yönetimi açısından bakıldığında, denetçi, yukarıda söz edilen türden bir tazminata karşı kendini güvence altına almak için iki yöntemi birden kullanabilir. İlki riskin kontrolüne yönelik faaliyetler içermektedir. Denetçi denetim ve iş risklerini kontrol edebilmek amacıyla, onları imkanlar dahilinde önleyici ve asgarileştirici tedbirler almaya çalışır. Bunu başarabilmek için de müşteri seçimi aşamasından başlayarak, çeşitli kıstaslar ve prosedürler geliştirir ve uygular.

Denetçinin kullanacağı ikinci yöntem riskin finansmanına yönelik faaliyetleri içerir, bunlar denetçinin ödemek zorunda kaldığı tazminatlardan doğan mali yükü başkalarına transfer etmesine imkan tanıyan uygulamalardan oluşmaktadır. En önemli örneği mesleki yükümlülük sigortasıdır. Her ne kadar benzer bir sigortayı satın almak için denetçilerin çok yüksek primler ödemesi gerekiyorsa da, açılan davalar sonucu ödemek zorunda kaldıkları tazminatların tutarları dikkate alındığında bu durum çok fazla göze batmamaktadır.

Sonuç olarak, profesyonel sorumluluk riskini, iş riskini ve denetim riskini asgarileştirmenin en basit ancak en etkin yolu, bu riskleri ve unsurlarını iyi analiz etmek, mesleki standartları uygulama konusunda son derece titiz ve ısrarcı olmak, hata ve ihmalden büyük bir özenle kaçınmak ve müşteri seçerken gerçekten seçici davranmaktır.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, Sherry (2002). "A Perspective on Audit Malpractice Claims: CPAs can take steps to avoid preventable litigation", *Journal of Accountancy*, September, www.findarticles.com/p/articles/mi_m6280/is_3_194/ai_91560578, Erişim tarihi: 28/03/2007.
- ATHEARN, James L., PRITCHETT, S. Travis, SCHMITT, Joan T. (1989). *Risk and Insurance*, Minnesota: West Publishing Company.
- BERRY, Kate (2004). "Accounting for Differences: Number crunchers in chastened posture as new rules take hold", *Los Angeles Business Journal*, September 27, www.findarticles.com/p/articles/mi_m5072/is_39_26/ai_n6241207, Erişim tarihi: 28/03/2007.
- BUCK, Graham (2004). "A Catalyst for Reform Fizzles", *Risk & Insurance*, June, www.findarticles.com/p/articles/mi_m0BJK/is_7_15/ai_n6058912, Erişim tarihi: 28/03/2007.
- CARMICHAEL, D.R., WILLINGHAM, J.J. (1986). *Perspectives in Auditing*, Singapore: McGraw-Hill International Editions.
- COVALESKI, John M. (1997a). "Insurance Prices Ease As Risks Rise," *Accounting Today*, 11(14), 1-3.
- COVALESKI, John M. (1997b). "Buyer's Market For Liability Insurance May Be Closing," *Accounting Today*, 11(20), 18-21.
- COVALESKI, John M. (1997c). "Malpractice Insurers Push New Risk Control Campaigns," *Accounting Today*, 11(16), 3-5.
- EDITORIAL (1994). *Accounting Today*, 8 (11), 4.
- ESSEX, Mike (2004). "New Limits For Professional Liability Insurance", *Beyond Numbers*, November, www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3984/is_200411/ai_n9464323, Erişim tarihi: 28/03/2007
- FRASER, Ian (2004). "Big Four Accountancy Firms Accused of Blackmail to Limit Paying For", *The Sunday Herald*, October 17, www.findarticles.com/p/articles/mi_qn4156/is_20041017/ai_n12591314, Erişim tarihi: 29/03/2007.
- GEOGHAN, Paul (1998). "Stay Out of Court," *Journal of Accountancy*, 186(3), 77-82.
- GOLDWASSER, Dan L. (1995). "CPAs Face Tough Decisions in Choosing Coverage," *Accounting Today*, 9(17), 20.
- GRIFFITHS, Katherine (2004). "Government Urged Inquiry into Impact of Cap on Auditors' Liability", *The London Independent*, July 07, www.findarticles.com/p/articles/mi_qn4158/is_20040707/ai_n12803418, Erişim tarihi: 28/03/2007.
- HEWITT, Michael (2002). "FYI: Recent Canadian decisions on accountants' liability (1997-2001)", *Beyond Numbers*, October,

www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3984/is_200210/ai_n9132869, Erişim tarihi: 28/03/2007.

HILTON, Anthony (2003). "Time to Cap Auditors' Liability", *London Evening Standard*, May 15, www.findarticles.com/p/articles/mi_qn4153/is_20030515/ai_n12046003, Erişim tarihi: 28/03/2007.

IFAC (1995). "Position Paper on Global Implications of Auditors' Legal Liability," *Journal of Accountancy*, 180(5), 19.

KEANAN, Mark, RICARTE, Christina (1996a). "Choosing Coverage is Hands-On-Job for CPAs," *Accounting Today*, 10(10), 24-26.

KEANAN, Mark, RICARTE, Christina (1996b). "Know The General Structure of Professional Liability," *Accounting Today*, 10(12), 22-24.

KLEIN, Melisa (1999a). "Malpractice Claims Ease, But New Hazards Abound," *Accounting Today*, July 23.

KLEIN, Melisa (1999b). "Malpractice Liability Insurance: New services could turn out to be risky business," *Accounting Today*, September 27.

KOLLEWE, Julia (2005). "DTI Drafts Plans to Limit Liability for Accountants", *The London Independent*, July 20,

www.findarticles.com/p/articles/mi_qn4158/is_20050720/ai_n14777691, Erişim tarihi: 28/03/2007.

LIVINGSTONE, Les (2002). "Certified Public Accountants...Can Be Arbitrators Too", *Dispute Resolution Journal*, November 2001-January 2002,

www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3923/is_200111/ai_n9166038, Erişim tarihi: 29/03/2007.

MILLICHAMP, Alan H. (1990). *Auditing: A complete course text*, London: DP Publications Ltd.

MOODY, Michael J. (2004). "Financial Statement Insurance: An idea whose time has come", *Rough Times*, November,

www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3615/is_200411/ai_n9459646, Erişim tarihi: 28/03/2007.

NEUMEISTER, Larry (2005). "Arthur Anderson Settles; stil denies WorldCom guilt", *Chicago Sun Times*, April 26,

www.findarticles.com/p/articles/mi_qn4155/is_20050426/ai_n14612415, Erişim tarihi: 28/03/2007.

RANKIN, Ken (1993). "Wyden, Tauzin Tangle on Reforms: Senate Probes Litigation Woes," *Accounting Today*, 7(15), 1-3.

ROSARIO, Ric R., HOLL, Suzanne M. (2005). "Stay Out of trouble: Observe fundamentals, know the standards, select clients carefully, communicate often", *Journal of Accountancy*, August,

www.findarticles.com/p/articles/mi_m6280/is_2_200/ai_n15341034, Erişim tarihi: 28/03/2007.

SEMPLE, James W. (2002). "Accountants Liability After Enron", *FDCC Quarterly*, Fall, www.findarticles.com/p/articles/mi_qa4023/ is_200210/ai_n9114956, Erişim tarihi: 28/03/2007.

STERN, Duke Nordlinger (1996). "The Right Amount of Coverage," *ABA Journal*, 82, 84.

SOLNIK, Claude (2006). "U.S.Chamber Pushes for Liability Protections", *Daily Record and The Kansas City Daily News-Press*, March 19,

www.findarticles.com/p/articles/mi_qn4181/is_20060319/ ai_n16161218, Erişim tarihi: 28/03/2007.

THOMPSON, James, HENRY, Laurie J. (1991). "Professional Liability Insurance: Go Bare or Not," *Journal of Accountancy*, 172(1), 111-116.

VAUGHAN, Emmett J. (1986). *Fundamentals of Risk and Insurance*, Toronto: John Wiley & Sons.

VON BRACHEL, John (1995). "Limited Liability CPA Firms: An alternative choice," *Journal of Accountancy*, 180(1), 20-22.

WHITTINGTON, O.R., PANY, Kurt (1995). *Principles of Auditing*, Chicago: Richard D. Irwin Inc.

WILBURN, Kay Owen, BROOM, Lowell S. (1994). "Alternative Strategies for Litigation Battles," *Journal of Accountancy*, 177(3), 77-81.

WILLIAMS Jr., C. Arthur, HEINS, Richard M. (1989). *Risk Management and Insurance*, New York: McGraw-Hill Publishing Co.

ZINKEWICZ, Phil (2002). "D&O: Hard and getting harder", *Rough Notes*, September, www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3615/ is_200209/ai_n9098030, Erişim tarihi: 28/03/2007.

(2005). "Bernstein Litowitz Berger & Grossmann Announces Liability verdict in Clarent Securities Fraud Trial", *Business Wire*, February 17,

www.findarticles.com/p/articles/mi_m0EIN/is_2005_Feb_17/ ai_n9541216, Erişim tarihi: 28/03/2007.

(2004). "Auditors Blast OFT in Row Over Liability Cap", *London Evening Standard*, August 16, www.findarticles.com/p/articles/ mi_qn4153/ is_20040816/ai_n12097219, Erişim tarihi: 28/03/2007.

(2005). "Accounting Firms Makes Payments Related to Bank Failure", *Northwestern Financial Review*, January 15-January 31,

www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3799/is_200501/ai_n9474009, Erişim tarihi: 28/03/2007.